

Zbigniew Dziamski, Waldemar Nowosielski
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego
ul. Chodkiewicza 30, 85-064 Bydgoszcz, e-mail: insttech@ukw.edu.pl

ŚWIADOMOŚĆ BEZPIECZEŃSTWA EKOLOGICZNEGO SPOŁECZEŃSTWA POLSKIEGO NA PRZEŁOMIE XX I XXI WIEKU

Streszczenie. Podstawowym warunkiem zachowania środowiska człowieka w XXI wieku będzie poziom kultury ekologicznej społeczeństwa – jego świadomość ekologiczna. O tym, jaki jest stan świadomości ekologicznej społeczeństwa, można powiedzieć jedynie na podstawie badań. Naukowe poznanie problemu świadomości ekologicznej może być dokonane za pomocą ekspertyz, systematycznych badań socjologicznych, częściowych badań socjologicznych, a także na podstawie różnych opracowań poświęconych ruchom ekologicznym, konfliktom społecznym itp. Stąd w artykule tym opisano świadomość ekologiczną społeczeństwa związaną z poczuciem bezpieczeństwa w kontekście lokalnym i globalnym. Ponadto, dokonano analizy ewolucji świadomości ekologicznej społeczeństwa polskiego na przełomie wieków. O wyborze tej ostatniej cezury czasowej zdecydowała odbywająca się w tych latach transformacja ustrojowa naszego kraju, a także zainicjowanie nowej polityki ekologicznej państwa, która jest zgodna z międzynarodowymi elementami zrównoważonego ekorozwoju.

Słowa kluczowe: świadomość, bezpieczeństwo, ekologia, społeczeństwo.

Świadomość bezpieczeństwa ekologicznego

Współczesna jednostka ludzka, znając swoje potrzeby w zakresie ochrony środowiska, powinna również dostrzegać wszystkie zjawiska, które wiążą się z bezpieczeństwem ekologicznym. Takie pojmowanie otaczającego świata zapewni bezpieczeństwo pojedynczym członkom społeczeństwa, grupom społecznym i poszczególnym państwom i narodom. Bezpieczeństwo ekologiczne ma ścisły związek ze świadomością ekologiczną społeczeństwa. Uświadomione społeczeństwo potrafi ocenić stan faktyczny otoczenia w danym miejscu i czasie (otoczenia już ukształtowanego albo jeszcze kształtowanego przez czynniki działające zarówno w przeszłości, jak i obecnie). Ponadto bezpieczeństwo eko-

logiczne jest postrzegane i odczytywane jako rodzaj kategorii psychicznej, łączącej się z pełną i powszechną świadomością praw środowiska, czyli świadomością ekologiczną¹.

Bezpieczeństwo ekologiczne jest odczuwane przez społeczeństwo jako brak realnych i potencjalnych zagrożeń. Brak bezpieczeństwa wynikający z obiektywnego stanu środowiska wzmacnia odczuwaną przez jednostkę ludzką niepewność. Wynika ona zwykle z niepełnej informacji o zamierzeniach i działaniach państwa, ale także z takich właściwości środowiska, jak: zdecentralizowanie, złożoność i duża dynamika zmian. Tym samym dla bezpieczeństwa istotny jest element subiektywnego osądu otaczającej nas rzeczywistości. Związane jest to z percepcją środowiska, która określa świadomość ekologiczną jednostki i społeczeństwa. Decyzje, jakie podejmują poszczególni członkowie naszego społeczeństwa, jak i całe społeczeństwo (poprzez przedstawicieli władzy), podejmowane są najczęściej w oparciu o obraz środowiska istniejący w świadomości. Stąd w skrajnych przypadkach małe, obiektywne zagrożenia mogą być postrzegane jako duże i prowadzić do swoistej obsesji braku bezpieczeństwa. I odwrotnie – duże zagrożenia mogą być postrzegane jako małe i prowadzić do fałszywego poczucia bezpieczeństwa. Zatem należy tu podkreślić subiektywną i obiektywną naturę bezpieczeństwa. Oznacza ono stan świadomości ekologicznej będący wynikiem percepcji obiektywnie istniejących uwarunkowań środowiska naturalnego. Jednakże aby ocenić właściwie stan otaczającej nas rzeczywistości, musimy posiadać niezbędne informacje (wiedzę) o stanie środowiska przyrodniczego regionu, w którym mieszkamy, kraju, kontynentu i powiązań globalnych. Ważnym elementem realizującym zadania informacyjno-edukacyjne w tym zakresie jest edukacja ekologiczna społeczeństwa. Odbywa się ona obecnie na wszystkich etapach kształcenia, począwszy od przedszkola, poprzez gimnazjum i szkoły ponadgimnazjalne, na studiach wyższych skończywszy. Informowanie i edukowanie odbywa się również w czasie wykonywania zawodu – w różnych dziedzinach naszej gospodarki. Efekty tej edukacji oraz uspołecznienia pozaedukacyjnego (wpływ mediów, środowiska społecznego jednostki ludzkiej – rodziny, kolegów, pracy zawodowej itp.) można ocenić, prowadząc badania nad świadomością ekologiczną społeczeństwa lub poszczególnych grup społecznych.

Podsumowując, można powiedzieć, iż bezpieczeństwo ekologiczne należy rozumieć jako kategorię praktyczną i społeczną (uświadomienie powyższego zjawiska w psychice jednostek ludzkich), zatem jest to stan faktyczny środowiska w danym miejscu i czasie oraz pełna powszechna świadomość ekologiczna społeczeństwa².

¹ S. Śladkowski, *Wojsko i środowisko*, MON, „Studia i Materiały” nr 41/1996, s. 10-11.

² Por. S. Śladkowski, *Wojsko i środowisko*, ..., op. cit., s. 11.

Ewolucja świadomości ekologicznej społeczeństwa polskiego

Przyczyny degradacji środowiska przyrodniczego tkwią często w świadomości ludzi i ich postawach. Stąd od kilkunastu lat narasta zainteresowanie badaniami świadomości ekologicznej. Badania te mogą być przeprowadzone na próbie reprezentacyjnej ogółu społeczeństwa, wybranej grupy społecznej (np. robotnicy, rolnicy, młodzież, przedstawiciele środowiska wojskowego – kadra zawodowa i żołnierze zasadniczej służby wojskowej) lub określonej społeczności terytorialnej (mieszkańcy regionu, miasta, gminy, wsi itp.).

Na Zachodzie badania świadomości ekologicznej są prowadzone od lat siedemdziesiątych XX stulecia. Charakterystyczne jest, że już w 1977 r. w Niemczech (RFN) odnotowano wysoką świadomość ekologiczną ludności. Wówczas aż 97% badanych uznało ochronę środowiska za bardzo ważny problem państwowy, gospodarczy i społeczny, drugi po działaniach na rzecz pokoju. Spośród badanych 45% było gotowych ponieść ryzyko utraty pracy, aby tylko zapewnić właściwe przyrodnicze warunki życia i rozwoju³.

Z badań prowadzonych w USA w połowie lat sześćdziesiątych ubiegłego stulecia wynikało, że tylko 30% mieszkańców tego kraju uważało problemy ochrony środowiska za ważne. Jednakże w latach siedemdziesiątych sądziło tak już 80%. W USA wyniesienie Ala Gore'a na stanowisko wiceprezydenta również stanowiło pewien wskaźnik mówiący o poziomie świadomości ekologicznej tak wyborców, jak i elity politycznej USA⁴. Natomiast w Polsce podjęto pierwsze próby takich analiz dopiero w latach osiemdziesiątych minionego stulecia. Zaległości nadrabiamy od roku 1990 (do 2003 r. przeprowadzono już kilkadziesiąt badań socjologicznych i psychologicznych na ten temat wśród różnych grup społecznych⁵).

Aby w pełni zrozumieć i ocenić ewolucję świadomości ekologicznej, jaka dokonała się w Polsce ostatniej dekadzie XX wieku, należy przypomnieć diagnozę społeczną skonstruowaną na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych. Pierwszymi badaniami poświęconymi społecznym problemom ochrony środowiska, świadomości ekologicznej i postawom wobec środowiska były bardzo różne przedsięwzięcia: ekspertyzy i monografie ruchów ekologicznych, badania systematyczne i takie, w których zagadnienia środowiska stanowiły jeden z wątków. Istotny nurt to opisy i analizy głośnych konfliktów spo-

³ K. Górka, B. Poskrobko, W. Radecki., *Ochrona środowiska. Problemy społeczne ekonomiczne i prawne*, Warszawa 1988, s. 35.

⁴ M. D. Everett, R. Peplies, *The Political Economy of Environmental Movements: U.S. Experience and Global Movements*, "Environmental Values" n. 4 (Winter 1992), s. 298 – 300.

⁵ J.K. Gąsecki, *Świadomość ekologiczna i jej stan w świetle badań społecznych w Polsce*, (w:) „Humanistyka i Przyrodoznawstwo”, t. 3, 1997.

łecznych na tle ekologicznym.

Badania nad źródłami zagrożeń ekologicznych wśród określonych grup pracowniczych przedsiębiorstw przemysłowych uciążliwych dla środowiska przyrodniczego prowadził B. Poskrobko w 1987 r. Wskazał on na występowanie w naszym społeczeństwie specyficznej kategorii, tzw. pozornej świadomości ekologicznej⁶. W sytuacji indywidualnego użytkownika każdy chciałby, aby otaczające go środowisko przyrodnicze było czyste, przyjemne, jednakże uczestnicząc w procesach produkcyjnych, często świadomie przyczyniamy się do jego zanieczyszczenia lub wręcz dewastacji. Jest to trudne do logicznego wytłumaczenia, tym bardziej że zdecydowana większość spośród tych, którzy potwierdzali (w latach osiemdziesiątych) swój świadomy udział w zanieczyszczeniu środowiska, dostrzegała tego skutki i wskazywała na konieczność poprawy środowiska⁷. Potwierdzenie powyższych wniosków można znaleźć również w badaniach CBOS przeprowadzonych na przełomie lat 1986 i 1987 wśród 3157 wylosowanych pracowników przedsiębiorstw zatrudniających ponad 500 osób⁸.

Inną ważną badaną grupą, którą poddano badaniom na powyższy temat, byli rolnicy. W tej grupie społeczno-zawodowej najważniejsze było uświadomienie zagrożeń zewnętrznych (zanieczyszczenia przemysłowe, skażenie gleb metalami ciężkimi itp.) i możliwość przeciwdziałania im. Ponadto istotny element stanowiła również percepcja innych zagrożeń zewnętrznych. Te ostatnie wynikały głównie ze stosowania w rolnictwie nawozów mineralnych, środków ochrony roślin oraz nowych technologii. Na podstawie tych badań stwierdzono, że rolnicy w pełni uświadamiali sobie zagrożenia zewnętrzne dopiero wtedy, gdy wpływ tych zagrożeń stawał się widoczny w ich gospodarstwach lub ujemnie odbijał się na ich zdrowiu⁹. Powyższe badania sygnalizowały, że długotrwałe zagrożenie (np. po awarii elektrowni jądrowej w Czarnobylu¹⁰) powoduje negatywne skutki w produkcji rolniczej, a nawet pogorszenie stanu zdrowia rolników. Objawiało się to stresem psychicznym, poczuciem osamotnienia, beznadziejności i bezsensowności pracy na roli. Natomiast stopień degradacji środowiska przyrodniczego silnie determinował poziom świadomości ekologicznej badanych. Jak wskazywały badania, świadomość zagrożeń była największa wśród mieszkańców okolic zagrożonych, a mniejsza w rejonach o wy-

⁶ B. Poskrobko, Jak oceniamy ochronę środowiska, (w:) „Aura” 1987, nr 8 i 10; także B. Poskrobko, Proekologiczne zachowania przedsiębiorstw przemysłowych w okresie zmian ustrojowych w Polsce, (w:) *Ekonomia i środowisko*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Białystok 1991.

⁷ J.K. Gąsecki, Świadomość ekologiczna i jej stan w świetle badań społecznych w Polsce, (w) *Humanistyka i Przyrodoznawstwo*, T.3, 1997.

⁸ Tamże.

⁹ J.K. Gąsecki, Świadomość ekologiczna i jej stan w świetle badań..., op. cit. T.3.

¹⁰ Badania przeprowadzone przez CBOS w 1987 r. pt. „Awaria elektrowni jądrowej na Ukrainie”.

sokich walorach ekologicznych¹¹.

Badania z lat osiemdziesiątych nad społecznym ruchem ekologicznym w Polsce wykazały, że tego typu organizacje zasilają głównie młodzież¹². W tamtym czasie młodzież częściej niż starsi dostrzegała sprzeczności między rozwojem przemysłu a wymaganiami ochrony środowiska. Potwierdzały to również badania przeprowadzone przez CBOS w roku 1987¹³. Młodzież z ostatnich klas szkół średnich określiła „zatrucie środowiska naturalnego” wybierając na trzecim miejscu wśród trzynastu proponowanych w pytaniu o zagrożenia cywilizacyjne. Również w istniejącym ówczesnie Instytucie Badań Problemów Młodzieży podjęto w 1988 r. badania nad oceną stanu świadomości ekologicznej uczniów szkół podstawowych, średnich i studentów pochodzących z różnych środowisk społecznych i regionalnych¹⁴. Podstawowym zamierzeniem badawczym było uzyskanie danych dotyczących świadomości zagrożeń środowiska przyrodniczego, poziomu wiedzy ekologicznej i postaw wobec środowiska przyrodniczego.

Na podstawie tych badań można było sformułować następujące wnioski:

1. Wyższą rangę wśród wartości ekologicznych zyskiwały wartości instrumentalne, a nie autoteliczne (same w sobie). Oznaczało to na przykład, że zagrożenie utraty jakości wody pitnej lub czystości kąpieliska morskiego bardziej mobilizowało społeczeństwo do działania niż zagrożenie istnienia różnorodności gatunkowej lub piękna krajobrazu.
2. Środowisko naturalne było częściej wartością uznawaną niż odczuwaną. Najkrócej mówiąc, deklaracje na temat pozytywnego stosunku do środowiska nie szły w parze z adekwatnymi zachowaniami.
3. Widocznej świadomości zagrożeń towarzyszyła bardzo niewielka wiedza na temat źródeł zagrożeń, co wywoływało reakcję lękową zamiast racjonalnego przeciwdziałania. Sytuację tego typu można było zaobserwować szczególnie wyraziście w przypadku katastrofy elektrowni atomowej w Czarnobylu w 1986 r.
4. Działaniom instytucjonalnym towarzyszyła negatywna ocena społeczna i nieufność.
5. Charakter świadomości ekologicznej zdeterminowany był przede wszystkim

¹¹ A. Biela, *Stres psychologiczny w sytuacji kryzysu ekologicznego*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1984, s. 46-47.

¹² A. Siciński, Z. T. Wierzbicki, A. Wyka, Ocena stanu i skuteczność działań społecznych w dziedzinie ochrony i kształtowania środowiska przyrodniczego, (w:) W. Gliński, Świadomość ekologiczna społeczeństwa polskiego – dotychczasowe wyniki badań, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 3/1988.

¹³ Młodzież o sobie i swojej przyszłości, CBOS, 1987.

¹⁴ J. K. Gąsecki, Świadomość ekologiczna i jej stan w świetle badań społecznych w Polsce, ..., op. cit.

doświadczeniem indywidualnym poszczególnych osób i społeczności lokalnych. Wobec braków edukacyjnych i informacyjnych ludzie poznawali zagrożenia ekologiczne „na własnej skórze”, robotnik z Tarnobrzegu wiedział więcej o ekologii niż lekarz z Poznania¹⁵.

Na tej podstawie można powiedzieć, że społeczeństwo polskie i poszczególni jego przedstawiciele pod koniec lat osiemdziesiątych ubiegłego stulecia znajdowali się w okresie kształtowania się świadomości ekologicznej. Ponadto obywatele naszego państwa zdawali sobie sprawę, jakie znaczenie ma ochrona środowiska dla ich życia i zdrowia. Jednakże z posiadanej na ten temat wiedzy nie umiano wyciągnąć praktycznych wniosków. Poza tym na kształtowanie się świadomości ekologicznej w tym okresie niewątpliwym wpływ miało powstanie w Polsce licznych – na ogół nieformalnych – organizacji i stowarzyszeń proekologicznych. Liczba tych organizacji w 1989 r. wynosiła ok. 140¹⁶. Aktywność tych ruchów ekologicznych wzrosła zdecydowanie po katastrofie w Czarnobylu i skupiona była na sprzeciwie wobec budowy elektrowni jądrowej w Żarnowcu i projektowanego składowiska odpadów jądrowych w Międzyrzeczcu. Również lata dziewięćdziesiąte to okres, w którym społeczeństwo polskie znajdowało się w dalszej fazie kształtowania świadomości ekologicznej.

Powyższe stwierdzenie wynika z analizy wyników badań przeprowadzonych w latach dziewięćdziesiątych (1992–1997¹⁷) przez Instytut na rzecz Ekorozwoju i CBOS¹⁸. W tamtym czasie wzrastała świadomość społeczna zagrożeń bezpieczeństwa ekologicznego. Również zdaniem T. Burgera tendencja ta rośnie (od 1992 do 2000 r.).

Dokonując bardziej szczegółowej analizy, można stwierdzić, iż odpowiadzi, że stan środowiska obecnie jest lepszy niż przed pięciu laty w 2000 r.

¹⁵ P. Gliński, *Świadomość ekologiczna społeczeństwa polskiego – dotychczasowe wyniki badań*, Kultura i Społeczeństwo nr 3/1988; T. Burger, *Świadomość ekologiczna: między lękiem a działaniem*, raport 1/1992, Instytut na Rzecz Ekorozwoju, s.20.

¹⁶ T. Burger za P. Glińskim, *Ruch ekologiczny w Polsce – stan obecny*. Prace Komitetu Obywatelskiego przy przewodniczącym NSZZ Solidarność, czerwiec 1989, nr 2, (w:) *Świadomość ekologiczna społeczeństwa polskiego u progu XXI wieku*, op. cit., s. 9.

¹⁷ Badania na temat świadomości ekologicznej społeczeństwa Górnego Śląska prowadził w 1992 r. J. Wódcz. Powyższe badania wniosły wiele refleksji metodologicznych dotyczących świadomości ekologicznej społeczeństwa. Stanowiły również swoistą propozycję dalszych badań nad tym problemem. J. Wódcz, *Zagrożenia ekologiczne. Warunki życia. Wizje przyszłości*, Katowice 1993, za: K. Gąseckim, *Świadomość ekologiczna i jej stan w świetle badań społecznych w Polsce*, op. cit.

¹⁸ T. Burger, *Świadomość ekologiczna. Między lękiem a działaniem*, op. cit.; T. Burger, A. Sadowski, *Świadomość społeczna, Niderlandy ekologiczne*, raport 1/1994, Instytut na rzecz Ekorozwoju, Warszawa 1994; A. Kassenberg, *Agenda niespełnionych nadziei*, społeczna ocena realizacji „Agendy 21” w Polsce, Raport 4/94, Instytut na rzecz Ekorozwoju, Warszawa 1987; oraz por. Badanie ISSP 1993, *Środowisko naturalne*, (w:) PGSS 1992-1995, s. 205-225; P. Szczepaniak, *Społeczna gotowość do proekologicznych zachowań*, (w:) Serwis informacyjny CBOS 3/1993, s. 108-130.

udzieliło 50% badanych, a w 1997 r. – 60%¹⁹. Podobne wyniki badań otrzymano w CBOS²⁰. Wynika z nich, iż w latach 1992–2000 wzrastała liczba osób twierdzących, że z ochroną środowiska jest lepiej niż przed pięć laty (14% – 1992 r., 24% – 1993 r., 56% – 1997 r., 52% – 1999 r., 64% – 2000 r.). Wzrosło natomiast zagrożenie terroryzmem w porównaniu do 1992 r. (31% – 1992 r., 54% – 1993 r., 62% – 1997 r., 52% – 2000 r.). Stabilne i wysokie pozycje utrzymywało zagrożenie przestępczością (76% – 1992 r., 88% – 1993 r., 85% – 1997 r., 85% – 2000 r.) i narkomanią (58% – 1992 r., 75% – 1993 r., 76% – 1997 r., 75% – 2000 r.), natomiast lęk przed zatruciem środowiska malał (spadł z pierwszej pozycji w latach 1992 i 1993 na piątą w roku 2000 (76% – 1992 r., 88% – 1993 r., 78% – 1997 r. i 65% – 2000 r.)). Nasze społeczeństwo boi się nieco mniej, ale nadal najbardziej obawia się dziury ozonowej (63% – 1993 r., 46% – 1997 r. i 48% – 2000 r.). Wyraźnie natomiast zmniejsza się lęk przed kwaśnymi deszczami. Generalnie słabną zagrożenia, których doświadczyć można w Polsce, a wyższe pozycje utrzymują zagrożenia o charakterze globalnym, znane z mediów, a nie z autopsji.

W latach dziewięćdziesiątych wyraźnie rosła wiara w możliwość działań indywidualnych na rzecz środowiska. Ponadto wyniki wspomnianych powyżej badań wskazywały na proekologiczne zachowania konsumentów, które przejawiały się w następujących deklaracjach:

- 85% badanych w 1997 r. (83% w 1993) twierdziło, że woli kupić produkt droższy, ale nieszkodliwy dla środowiska,
- 89% badanych w 1997 r. (84% w 1993) preferowało opakowania mniej wygodne, ale przyjazne środowisku.

Optymizm tych wyników osłabiał fakt, że tylko 44% badanych (w 1993 r. było to 34%) znało oznaczenia mówiące o szkodliwości produktu dla środowiska. Jednakże rezultaty tych badań wskazywały na konieczność działań edukacyjnych, które uruchomiłyby motywy ekonomiczne.

W celu lepszego scharakteryzowania stanu świadomości ekologicznej polskiego społeczeństwa T. Burger wprowadził specjalne kategorie badawcze: „postawa proekologiczna” i „obojętność ekologiczna”²¹. „Postawę proekologiczną”, jego zdaniem, reprezentują osoby, które w sposób zdecydowany opowiadają się za ochroną środowiska. Według tego autora w badaniach przeprowadzonych w 2000 r. radykalnemu zmniejszeniu uległa grupa respondentów

¹⁹ T. Burger, op. cit., s. 20.

²⁰ K.A. Komorowska, *Ekologiczna świadomość Polaków*, CBOS, listopad 2000, s. 104.

²¹ T. Burger, *Świadomość ekologiczna: między lękiem a działaniem*, Instytut na rzecz Ekorozwoju, Warszawa 1992, s.21. Wniosek ten potwierdzają badania przeprowadzone przez J.K. Gąseckiego przedstawione przez tego autora w pracy doktorskiej pt. *Czynniki kształtujące świadomość ekologiczną studentów uczelni rolniczych*, ART Olsztyn 1996.

o proekologicznym nastawieniu. W badaniach z 1992, 1993 i 1997 r. grupa ta liczyła niezmiennie około 1/3 ogółu badanych (1000-osobowa grupa badanych), a w badaniach z 2000 r. jej procentowy udział spadł do 22%. Spadek ten jest wynikiem zmniejszenia przyzwolenia na ograniczenie produkcji szkodliwej dla środowiska za cenę wzrostu bezrobocia oraz rzadszego postrzegania zatrucia środowiska naturalnego jako zjawiska groźnego dla Polski i Polaków. Powyższe konstatacje wynikają prawdopodobnie z tego, że nasze społeczeństwo przyzwyczało się do zagrożeń ekologicznych, wobec których mieszkańcy Polski byli bardziej bezradni (syndrom Czarnobyla, emisja gazów przemysłowych). Obecne zagrożenia (spaliny samochodowe, odpady komunalne) wydają się respondentom łatwiejsze do ogarnięcia, przede wszystkim zaś zależą od nich samych.

Trendy, których obecność potwierdzają badania T. Burgera z roku 2000, to lokalność i zaufanie do działań indywidualnych. Nadal wzrasta tendencja do obarczania odpowiedzialnością za stan środowiska naturalnego samorządu terytorialnego. W kolejnych badaniach ten wskaźnik wynosił: 63% – 1992 r., 63% – 1993 r., 69% – 1997 r., 72% – 2000 r. Podobnie prostoliniowy wzrost ma deklarowane branie odpowiedzialności za stan środowiska przez samych obywateli (25% – 1992 r., 24% – 1993 r., 30% – 1997 r. i 35% – 2000 r.). Równocześnie maleje w działaniach bezpośrednich znaczenie Sejmu oraz rządu i jego agend.

Na tej podstawie można powiedzieć, że w naszym kraju wzrasta świadomość ekologiczna, jednakże ciąży na niej przekonanie o złej sytuacji państwa i własnej. Jest to efekt przeprowadzonych między rokiem 1999 a 2001 reform (w odbiorze społecznym – w sposób bolesny) oraz rosnących dysonansów społecznych. Powoduje to utrwalenie dwubiegunowego podziału: na zamożnych, dobrze wykształconych i proekologicznych oraz ubogich, źle wykształconych mieszkańców wsi, którzy są obojętni ekologicznie. Naczelnym motywem skłaniającym Polaków do działań proekologicznych jest zdrowie. Nie może natomiast zaistnieć motyw ekonomiczny skłaniający do dbania o środowisko, nawet w tych regionach, w których jedynym bogactwem i szansą rozwojową są walory przyrodnicze.

Z badań przeprowadzonych w latach dziewięćdziesiątych i w latach 2000–2003 wynika, że przyszły stan świadomości ekologicznej zależy będzie od kondycji ekonomicznej państwa. Fatalizm tego związku może korygować jedynie aktywna, nowa polityka ekologiczna państwa.

Podsumowując analizę wyników badań, można powiedzieć, że obecnie kształtują się nowe cechy świadomości ekologicznej społeczeństwa. Następuje istotne przewartościowanie poglądów na temat środowiska oraz jego użytkowania i ochrony. Ustępuje funkcjonujący od wielu stuleci pogląd o potrzebie walki z naturą, a zaczyna dominować przekonanie o potrzebie ochrony środowiska naturalnego przed nadmiernym jego antropogennym obciążeniem. Ponadto dominują w naszym społeczeństwie wartości ekologiczne typu instrumentalne-

go, a nie autoteliczne. Środowisko jest wartością uznawaną, a rzadziej odczuwaną i realizowaną²².

Świadomości zagrożeń ekologicznych towarzyszy bardzo niewielka wiedza na temat źródeł i skutków zagrożeń, co często zamiast racjonalnego przeciwdziałania wywołuje reakcje lękowe. Poza tym poziom świadomości ekologicznej jest głównie związany z odczuwaną degradacją środowiska w skali globalnej, a nie lokalnej²³.

W ciągu dekady 1990–2000 zmniejszyła się liczebność grupy osób, które wskazują na zatrucie środowiska jako zjawiska groźnego dla Polski. Niestety, zmniejszyło się też przyzwolenie na ograniczenie produkcji szkodliwej dla środowiska za cenę bezrobocia. Na pierwszą ocenę niewątpliwy wpływ ma zauważalna poprawa stanu środowiska, na drugą – wysunięcie się na pierwszy plan zagrożeń ekonomicznych.

Wyniki prowadzonych badań wskazują, że w ciągu dziesięciu lat wzrosło zaufanie, ale i oczekiwania w stosunku do władz lokalnych oraz coraz większe przekonanie, że wiele zależy od nas samych.

Odnotowano wzrost poziomu przekonania, że poprzez indywidualne działania można poprawić stan środowiska we własnej miejscowości (od niewiele ponad 30% odpowiedzi w 1992 r. do prawie 50% w 2000 r.). Wydaje się, że to najlepsza cenzurka skuteczności edukacji ekologicznej w Polsce. Jednakże przy okazji widać efekty katastroficznych trendów w edukacji. W porównaniu z wynikami z badań w innych krajach, w Polsce zaskakuje liczba osób źle oceniających stan środowiska w swojej miejscowości w stosunku do jego rzeczywistej jakości. Ponadto najwięcej osób o przekonaniach proekologicznych znajduje się w grupie najlepiej wykształconych²⁴.

Literatura:

- [1] Badania przeprowadzone przez CBOS w 1987 r. pt. „Awaria elektrowni jądrowej na Ukrainie”.
- [2] Biela A., *Stres psychologiczny w sytuacji kryzysu ekologicznego*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1984, s. 46–47.

²² Z. Piątek, *Etyka środowiskowa, Nowe spojrzenie na miejsce człowieka w przyrodzie*, wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Instytut Filozofii, Kraków 1998, s. 158.

²³ Jednakże odnotowano znaczny przyrost pozytywnej samooceny w tym zakresie wśród respondentów w latach 1990–2000. Jest to również ocena edukacji ekologicznej.

²⁴ A. Kalinowska, *Ekologia – wybór na nowe stulecie*, Warszawa 2002, s. 384.

- [3] Burger T., Świadomość ekologiczna społeczeństwa polskiego u progu XXI wieku, s. 9.
- [4] Burger T., Sadowski A., Świadomość społeczna Niderlandy ekologiczne, raport 1/1994, Instytut na rzecz Ekorozwoju, Warszawa 1994.
- [5] Burger T., Świadomość ekologiczna: między lękiem a działaniem, Instytut na rzecz Ekorozwoju, Warszawa 1992, s. 21.
- [6] Everett M.D., Peplies R., The Political Economy of Environmental Movements: U.S. Experience and Global Movements, "Environmental Values", n. 4 (Winter 1992), s. 298 – 300.
- [7] Gąseck J.K., Świadomość ekologiczna i jej stan w świetle badań społecznych w Polsce, Humanistyka i Przyrodoznawstwo, t. 3, 1997.
- [8] Gliński P., Ruch ekologiczny w Polsce – stan obecny. Prace Komitetu Obywatelskiego przy przewodniczącym NSZZ Solidarność, 1989, nr 2.
- [9] Gliński P., Świadomość ekologiczna społeczeństwa polskiego – dotychczasowe wyniki badań, Kultura i Społeczeństwo, nr 3/1988
- [10] Górka K., Poskrobko B., Radecki W., Ochrona środowiska. Problemy społeczne ekonomiczne i prawne, Warszawa 1988, s. 35.
- [11] Kalinowska A., Ekologia – wybór na Ekologia – wybór na nowe stulecie, Warszawa 2002 Warszawa 2002, s. 384.
- [12] Kassenberg A., Agenda niespełnionych nadziei, społeczna ocena realizacji „Agendy 21” w Polsce, Raport 4/94, Instytut na rzecz Ekorozwoju, Warszawa 1987.
- [13] Komorowska K.A., Ekologiczna świadomość Polaków, CBOS, listopad 2000, s. 104.
- [14] Młodzież o sobie i swojej przyszłości, CBOS, 1987.
- [15] Piątek Z., Etyka środowiskowa, Nowe spojrzenie na miejsce człowieka w przyrodzie, wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Instytut Filozofii, Kraków 1998, s. 158.
- [16] Poskrobko B., Jak oceniamy ochronę środowiska, Aura, 1987, nr 8 i 10.
- [17] Poskrobko B., Proekologiczne zachowania przedsiębiorstw przemysłowych w okresie zmian ustrojowych w Polsce, (w:) Ekonomia i środowisko, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Białystok 1991.
- [18] Siciński A., Wierzbicki Z.T., Wyka A., Ocena stanu i skuteczność działań społecznych w dziedzinie ochrony i kształtowania środowiska przyrodniczego, (w:) W. Gliński, Świadomość ekologiczna społeczeństwa polskiego – dotychczasowe wyniki badań, Kultura i Społeczeństwo, nr 3/1988.
- [19] Szczepaniak P., Społeczna gotowość do proekologicznych zachowań, (w:) Serwis informacyjny CBOS 3/1993, s. 108–130.
- [20] Śladkowski S., Wojsko i środowisko, MON, Studia i Materiały, nr 41/1996, s. 10–11.
- [21] Wódcz. J., Zagrożenia ekologiczne. Warunki życia. Wizje przyszłości, Katowice 1993.

Zbigniew Dziamski, Waldemar Nowosielski
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

THE ECOLOGICAL SAFETY AWARENESS OF POLISH SOCIETY AT THE TURN OF XX AND XXI CENTURY

Abstract

The basic condition of keeping the human environment in XXI century will be the level of human ecological culture- its ecological awareness.

The information about the state of ecological awareness is based on the tests only. The scientific understanding of the ecological awareness problem can be done by using expertises, systematic sociological research, partial sociological research, as well as based on a different kind of studies on ecological movements, social conflicts etc. That is why this article contains a description of social ecological awareness associated with a sense of safety in the local and global context. What is more, it contains an analysis of ecological safety awareness of polish society at the turn of XX and XXI century. The choice of this time caesura is dictated by the then transformation of the system in our country and the initiation of new country ecological policy that is consistent with international elements of sustainable eco development.

Keywords: awareness, safety, ecology, society.